

Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej 18
ISSN 1898-4215; e-ISSN 2544-3143
Copyright © by Viktor Korbut 2025
Creative Commons: Uznanie Autorstwa 4.0 (CC BY 4.0)
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>
<https://doi.org/10.31338/2544-3143.si.2025-18.2>

Viktor Korbut

Badacz niezależny

v.korbut@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6848-1160>

УКРАЇНЦЫ І ЎКРАЇНСКА-БЕЛАРУСКІЯ АДНОСІНЫ
НА СТАРОНКАХ ГАЗЕТ „НАША ДОЛЯ” І „НАША НИВА”
Ў 1906–1907 ГГ.

**Ukrainians and Ukrainian-Belarusian Relations in *Nasza Dola*
and *Nasza Niwa* Newspapers, 1906–1907**

Abstract

The article examines how the first Belarusian newspapers in Vilna (Vilnius) *Nasza Dola* (1906) and *Nasza Niwa* (1906–1915) portrayed Ukrainians and Ukrainian-Belarusian relations during the revolutionary period of 1906–1907 in the Russian Empire. These newspapers emerged in a time of social democratization and national revival movements among oppressed peoples, including Belarusians and Ukrainians. Belarusian intellectuals closely followed the Ukrainian national movement, often drawing parallels between the Belarusian and Ukrainian situations – particularly in terms of cultural repression, rural demographics, and the struggle for national education. *Nasza Niwa* regularly published content on Ukrainian cultural and political developments and was an important platform for Belarusian-Ukrainian cultural dialogue. Furthermore, *Nasza Niwa* emphasized the importance of learning from Ukraine’s national development strategies, particularly regarding language rights and education. Ukrainian deputies in the Russian Duma were portrayed positively, in contrast to the absence of Belarusian national representation. The article also

examines how *Nasza Niwa* covered regions with mixed Belarusian-Ukrainian populations and dialects, illustrating the fluid and shared cultural-linguistic space at the borderlands.

Keywords: Belarusians, Ukrainians, Vilnius, nation, *Nasza Dola*, *Nasza Niwa*

1 верасня 1906 г. па ініцыятыве Яна Луцкевіча ў Вільні пачала выходзіць першая беларускамоўная легальная газета „Наша Доля” / „Nasza Dola”¹ (1906 г.), а затым, з 10 (23) лістапада 1906 г., – і другая беларускамоўная газета „Наша Нива” / „Nasza Niwa”² (1906–1915 гг.)³. Гэта адбылося на апошнім этапе рэвалюцыі 1905–1907 гг. у Расійскай імперыі, калі ў працэсе дэмакратызацыі грамадска-палітычнага жыцця для народаў імперыі адкрыліся магчымасці легальнай нацыянальна-культурнай дзейнасці, у тым ліку для беларусаў⁴ і ўкраінцаў⁵. Як падкрэслівала ўкраінска-беларуская даследчыца Таццяна Кабржыцкая, рэвалюцыя 1905–1907 гг. „посунула далёка вперед справу украінскага нацыянальнага відроджэння”, а дзеячы беларускага нацыянальнага руху арыентаваліся на ўкраінцаў⁶.

¹ V. Korbut, *Гісторыя першай беларускай газеты „Наша Доля”*, „Przegląd Środkowo-Wschodni” 2023, t. 8, s. 101–141.

² А. Унучак, *„Наша нива” і беларускі нацыянальны рух (1906–1915)*, Мінск 2008.

³ У гэксце выкарыстоўваюцца арыгінальныя формы назваў выданняў, а таксама цытаты з іх: „Наша Доля. Першая беларуская газета для вёскавага і месцовага рабочага народу. Выходзіць раз у тыдзень рускімі і польскімі літэрамі”; „Наша Доля. Першая беларуская газета для вёскавага і месцовага рабочага народу. Выходзіць раз у тыдзень рускімі і польскімі літэрамі”; „Nasza Dola. Pierszaja białaruskaja hazeta dla wioskowaho i miestowaho raboczaho narodu. Wychodzić raz u tydzień polskimi i ruskimi literami” („Наша Доля” 1906, № 6, 1.12, с. 1; „Nasza Dola” 1906, nr 6, 1.12, s. 1); „Наша Нива. Першая беларуская газета з рысункамі. Выходзіць раз у тыдзень рускімі і польскімі літэрамі”; „Nasza Niwa. Pierszaja białaruskaja hazeta z rysunkami. Wychodzić raz u tydzień polskimi i ruskimi literami” („Наша Нива” 1906, № 3, 24.11 (7.12), с. 1; „Nasza Niwa” 1906, nr 1, 10 (23).11, s. 1). Захоўваюцца асаблівасці правапісу ўсіх іншых першакрыніц.

⁴ М. Грох, *Нацыя як прадукт сацыяльнай камунікацыі? (да праблемы параўнання чэшскай і беларускай „мадэлей” нацыянальнага Адраджэння)*, „Гістарычны альманах” 2006, т. 12, с. 12.

⁵ *На путях становлення украінскай і беларускай нацый: фактары, механізмы, саотнесення*, отв. ред. Л. Е. Горизонтов, Москва 2004, с. 174.

⁶ Т. В. Кобржыцкая, *Україністика в „Нашай ніве”*, „Українське літературознавство” 1969, вип. 6, с. 94.

У 1906–1907 гг. білоруськія публіцысты і пісьменнікі на старонках першых білоруськіх газет аналізавалі становішча біларусаў і параўноўвалі яго з іншымі народамі – перш за ўсё з суседзямі⁷.

Т. Кабржыцкая называла „Нашу Ниву” „яскравым прадставніком дэмакратычнага друку дорэвалюцыйнай Білорусіі”, больш памяркоўнай, чым „Наша Доля”. Даследчыца падкрэслівала, што „Нашай Ниве” „чужы дух нацыянальнай абмежанасці, вынятковасці”⁸.

„Наша Нива” пастаянна цікавілася ўкраінскім нацыянальным рухам. Таму невыпадкова Т. Кабржыцкая выказала меркаванне, што „усі украінскія матэрыялы, вмішчаныя ў «Нашай ніве», даюць нам падставу гаворыць пра окремай «нашэніўскі» перыяд у історыі білорусько-украінскіх культурных та літаратурных адносін»⁹.

Білоруська-ўкраінскія адносінны на старонках першых білоруськіх газет Т. Кабржыцкая вывучала з канца 1960-х гг., а затым, у 1970-я гг., пасля пераезду з Украіны ў Беларусь, разам са сваім мужам білоруськім літаратуразнаўцам Вячаславам Рагойшам¹⁰. Гэта былі наватарскія даследаванні. Дастаткова сказаць, што ў працы П. Ахрыменкі пра білоруська-ўкраінскія фальклорна-літаратурныя сувязі, выдадзенай у 1959 г., не разглядаецца змест першых білоруськіх газет, хаця аналізуецца творчасць пісьменнікаў, звязаных

---

⁷ V. Korbut, *Polskie wpływy i tematy na łamach pierwszych gazet białoruskich „Nasza Dola” i „Nasza Niwa” w latach 1906–1907*, [w:] *Polacy na Białorusi od Powstania Styczniowego do XXI wieku*, t. V. *Traktat ryski i jego konsekwencje dla Polaków i Białorusinów*, red. T. Gawin (Bibliotheca Europæ Orientalis LXXIV, studia 17), Warszawa 2021, s. 61–80; В. А. Корбут, *Образ России и русских на страницах виленской белорусскоязычной газеты „Наша Нива” в 1906–1907 годах*, [в:] *Восточнославянские исследования*, вып. 1, гл. ред. Б. Н. Флоря, ред. кол.: И. И. Баринов [и др.], Москва; Санкт-Петербург 2022, с. 58–84; V. Korbut, *Літоўцы і літоўска-білоруськія адносінны на старонках газет „Наша Доля” і „Наша Нива” ў 1906–1907 гг.*, „*Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej*” 2023, t. 16, s. 41–67; В. Корбут, *Гісторыя біларусаў і іх суседзяў на старонках газет „Наша Доля” і „Наша Нива” ў 1906–1907 гг.*, „*Białoruskie Zeszyty Historyczne = Беларуські гістарычны зборнік*” 2024, nr 57, s. 195–235.

⁸ Т. В. Кобрыцкая, *op. cit.*, с. 93.

⁹ *Ibidem*, с. 100.

¹⁰ Т. В. Кабржыцкая, В. П. Рагойша, *Карані дружбы. Біларуська-ўкраінскія літаратурныя ўзаемазвязі пачатку ХХ ст.*, Мінск 1976, с. 43–44, 50–51, 72–74, 160 і наст.

з гэтымі выданнямі¹¹. Т. Кабржыцкая зноў звярнулася да беларуска-ўкраінскіх сувязей на старонках „Нашай Нивы” у 2010-я гг., памылкова назваўшы яе першай беларускамоўнай газетай¹².

Т. Кабржыцкая і В. Рагойша не вычарпалі ўсяго матэрыялу „Нашай Нивы”. Гэтыя даследчыкі ў 1970-х гг. былі вымушаны абмінуць многія тэмы: „Грамадска-палітычны воблік газеты – у многім непаслядоўны, супярэчлівы – мы будзем улічваць толькі ў той меры, у якой ён выяўляўся ў матэрыялах, што нас непасрэдна цікавяць”¹³. Гэта абмежаванасць вучоных была абумоўлена тагачаснай цензурай.

Такім чынам, ёсць патрэба ўважліва ад пачатку прааналізаваць беларуска-ўкраінскую праблематыку на старонках першых беларускіх газет у рэвалюцыйны перыяд 1906–1907 гг.

Першыя беларускія газеты ў адлюстраванні ўкраінскага друку

Кіеўская ўкраінская штодзённая газета „Рада” амаль адразу адгукнулася на з’яўленне беларускамоўнай прэсы¹⁴. 19 верасня 1906 г. „Рада” пісала: „1 вересня выйшла у Вільні газета «Наша Доля»... Про напрамак газеты яскрава сведчыць наступне: першый нумар конфіскаваны за наказом губернатара... розійшліся 5000 примірників, 5000 было забрано поліцією”.

22 лістапада „Рада” паведаміла пра выхад у свет першага нумара „Нашай Нивы”. Украінская газета наладзіла сувязь з рэдакцыяй беларускага штотыднёвіка, публікуючы ў наступныя гады карэспандэнцыі пра беларускае культурнае жыццё¹⁵. У прыватнасці, асвятлялася

¹¹ П. П. Ахрыменка, *Фальклорна-літаратурныя сувязі ўкраінскага і беларускага народаў*, Мінск 1959, с. 74–161.

¹² Т. Кабржыцкая, *Украінскія дарадцы першай беларускамоўнай газеты „Наша Ніва”*, [у:] *eadem*, *Дзве Радзімы – Украіна і Беларусь – над міратворчымі крыламі буслоў: нацыянальныя гісторыка-культурныя міфы, ідэйна-эстэтычныя пошукі ўкраінскай і беларускай літаратуры*, Мінск 2011, с. 278.

¹³ Т. В. Кабржыцкая, В. П. Рагойша, *op. cit.*, с. 161.

¹⁴ *Ibidem*, с. 43; Т. Кабржыцкая, *op. cit.*, с. 279.

¹⁵ Т. В. Кабржыцкая, В. П. Рагойша, *op. cit.*, с. 43 і наст.

становішча беларускамоўнага друку, абмяркоўвалася неабходнасць навучання дзяцей і студэнтаў на роднай мове (1907, № 15). У артыкуле „Просвітницькі заходи білорусів” (1907, № 56), „Рада” пісала: „Білоруси ступили на напевний шлях, що виведе їх у вольний широкий світ поміж культурними народами, і українці, що робляць ту саму справу серед свойго народу, можуть тільки вітати просвітницькі заходи білоруської інтелігенціі і побажати їй успіху. В добрий час!”¹⁶.

У сваю чаргу, на старонках „Нашай Нивы” публікаваліся аб’явы ўкраінскіх выданняў, у тым ліку газеты „Рада”¹⁷.

У 1908 г. весткі пра „Нашу Ниву” дасягнулі Злучаных Штатаў Паўночнай Амерыкі. У газеце ўкраінскіх масквафілаў з Уілк-Бэры (штат Пенсільванія) „Свѣтъ” была апублікавана карэспандэнцыя аб 3’ездзе прагрэсіўнага славянскага студэнцтва ў Празе, на якім выступаў студэнт пецяўбургскага Горнага інстытута імператрыцы Кацярыны II Абухоўскі, які паведаміў аб існаванні васьмімільённага беларускага народа: „и той народъ имѣе навіть самостоятельную бѣлорусскую газету, издающуюся латинскими литерами и называющуюся «*Nasza Niwa*»”. Невядомы аўтар „Свѣта” ў сувязі з гэтым іранічна задаваўся пытаннем: „А газета тая правда що дуже твердое доказатель[ство] самостойності бѣлорусского народа?”¹⁸.

На гэтым фоне вылучаюцца працы ўкраінскіх публіцыстаў Іларыёна Свянціцкага (Іларіон Свенціцький) і Дмытра Дарашэнкі (Дмитро Дорошенко), якія выйшлі адпаведна ў Львове і Кіеве ў 1908 г.¹⁹ Свянціцкі многа інфармацыі атрымаў ад паэтэсы і адной з супрацоўніц „Нашай Доли” Алаізы Пашкевіч (псеўд. Цётка), якая ў 1906 г., а потым з лютага 1908 г. жыла ў Львове, але іх знаёмства адбылося ў 1906 г. яшчэ

¹⁶ Т. Кабржыцкая, *op. cit.*, с. 280; Т. Трачук, *Украинско-белорусские отношения и газета „Наша Ніва”*, [у:] *Філасофія нацыянальнай медыяпрасторы (да 110-годдзя выхаду газет „Наша доля” і „Наша ніва”): матэрыялы Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, 21 кастрычніка 2016 г.*, Мінск, Мінск 2016, с. 139.

¹⁷ „*Nasza Niwa*” 1907, nr 9, 2 (15).03, s. 8; nr 13, 30.03, s. 8.

¹⁸ *Новая самостойная (?) народность*, „Свѣтъ” 1908, 23.07, с. 5; цыт. паводле: В. Кіпель, *Беларусы ў ЗША*, навук. рэд. Н. Гардзіенка; 2-е выд., дап. і дапрац., Мінск 2017, с. 115.

¹⁹ І. Свяціцький, *Відроджене білоруськаго пісьменства*, Львів 1908; Д. Дорошенко, *Білоруси і їх нацыянальнае відродженне. Відбиток з „Ради”*, Київ 1908.

ў Вільні²⁰. Працу Свянціцкага потым перадрукоўвала „Наша Ніва”, а таксама яна публікавалася ў беларусазнаўчых зборніках у Маскве ў 1918 і 1920 гг.²¹

У пачатку 1909 г. работа Дарашэнкі ўбачыла свет на старонках „Нашай Нівы” ў перакладзе Янука Журбы (сапр. Іван Івашын; у той час ён жыў на Украіне²²). Журба таксама адзначаў з’яўленне ў друку працы Свянціцкага²³.

Дарашэнка пісаў пра тое, што „u Wilni s 1906 roku począł wychodzić białoruskaja hazeta dla narodu «Nasza Dola», a jak jana zakryłasia, zjawiałasia druhaja – «Nasza Niwa», szto wychodzić i ciapier. U Minsku wyjšzoj adzin numer białoruskaj hazety ũ rasiejskaj mowie «Голось Бѣлоруссии», i jaje zakryli”²⁴.

Дарашэнка звязваў пачаткі творчасці Янкі Купалы (сапр. Ян Луцэвіч) з „Нашай Доляй” і „Нашай Нивай”, а Якуба Коласа (сапр. Канстанцін Міцкевіч) з „Нашай Нивай”²⁵, хаця ўсё было наадварот. Купала дэбютаваў на старонках „Нашай Нівы” ў маі 1907 г.²⁶, а Колас – у „Нашай Доли” ў верасні 1906 г.²⁷ Апрача таго, Дарашэнка звярнуў увагу на творчасць паэта Ізгура, які публікаваўся, паводле яго, у „Нашай Ниве”²⁸, хаця на самай справе – у „Нашай Доли”²⁹.

Праца Дарашэнкі таксама ўбачыла свет у 1909 г. на старонках віленскай літоўскай газеты „Vilniaus žinios”³⁰.

²⁰ Т. В. Кабржыцкая, В. П. Рагойша, *op. cit.*, с. 79 і наст.

²¹ *Ibidem*, с. 102.

²² *Ibidem*, с. 70–73.

²³ [Я. Журба], *Беларусы і іх нацыянальнае адраджэнне. Ад перекладчыка*, „Наша Ніва” 1909, № 4, 22.01. (4. [02]), с. 49.

²⁴ [D. Doroszenko], *Bielarusy i ich nacionalnaje adradzjenie*, „Nasza Niwa” 1909, nr 4, 22.01 (4. [02]), s. 57.

²⁵ *Ibidem*, s. 60–61.

²⁶ Januk Kupała, *Kasici*, „Nasza Niwa” 1907, nr 18, 11 (24).05, s. 1.

²⁷ Якуб Колас, *Наш родны край*, „Наша Доля” 1906, № 1, 1.09, с. 7.

²⁸ Д. Дорошенко, *op. cit.*, с. 31.

²⁹ I. Izgur, *Usiudi kroui*, „Nasza Dola” 1906, nr 5, 18.11, s. 1; И. Изгур, *Голад*, „Наша Доля” 1906, № 6, 1.12, с. 1; И. Изгур, *Айчызна у цьме*, „Наша Доля”, 1906, № 6, 1.12, с. 6.

³⁰ А. Лапінскене, А. Мальдзіс, *Перазовы сяброўскіх галасоў: беларуска-літоўскае літаратурнае ўзаемадзеянне ад старажытнасці да нашага часу*, Мінск 1988, с. 75; A. Lapinskienė, A. Maldzis, *Lietuvių-baltarusių literatūriniai ryšiai*, Vilnius 1989, p. 75.

У 1909 г. у Львове выйшла брашура ўкраінскага гісторыка Івана Крып'якевіча (Іван Крип'якевич) „Білоруси”, у якой ён адзначаў вялікае значэнне першых беларускіх газет „Наша Доля” і „Наша Ніва”³¹.

Аналізуючы розныя водгукі, у пачатку 1909 г. „Наша Ніва” магла канстатаваць: „Патроху пачынае шырыцца літэратура аб нашай нацыянальнай справе. Ў рускіх, польскіх, украінскіх, чэшскіх і іншых газетах усё часцей пішуць а беларусах, аб іх нацыянальным адраджэнні”³².

У 1915 г. у першым і другім нумарах маскоўскага часопіса „Украинская жизнь” выйшаў нарыс беларуска-рускага пісьменніка Максіма Багдановіча (у 1916 г. у Маскве – асобнай брашурай „Бѣлорусское возрождение”). Аўтар звяртаў увагу на важны аспект: „К беларускому крестьянину, сжившемуся с мыслью, что он – хам, а его «мова» – хамская, «Наша ніва» печатно обратилась на этой «мове», вызывая в нем тем самым уважение и к ней и к себе самому”³³.

У 1916 г. у Вене на ўкраінскай мове выйшла праца М. Багдановіча „Білоруське відродження” практычна аналагічнага зместу³⁴.

Разам з тым не пакідалі без увагі беларускага пытання і ўкраінцы маскоўскай арыентацыі, як, напрыклад, Дзмітрый Скрынчанка (Дмитрий Скрынченко), які лічыў беларускую прэсу вынікам развіцця руху „белорусизма”, пачаткі якога ён адносіў да 1860-х гг., калі „на польскія деньгі” з’явіліся таварыствы, якія гуртавалі „бѣлорусскую большей частью уже окатоличенную и ополяченную интеллигенцію”. А затым „появились «бѣлорускія» газеты и журнальчики”, у прыватнасці, Скрынчанка ўпамінаў „Нашу Ниву”, з якой ён быў „хорошо- знакомъ”³⁵.

Аднак спробы паставіць пад сумненне існаванне беларусаў ці ўкраінцаў не прынеслі прыхільнікам маскоўскай арыентацыі жаданага выніку.

³¹ Т. В. Кабржыцкая, В. П. Рагойша, *op. cit.*, с. 50–51.

³² [Я. Журба], *op. cit.*, с. 49.

³³ М. Багдановіч, *Белорусское возрождение*, [в:] *idem*, *Поўны збор твораў*: у 3 т., т. 2. *Мастацкая проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарнавыя накіды*, рэд. М. І. Мушынскі, Мінск 1993, с. 275, 537.

³⁴ М. Багдановіч, *Белорусы*, [в:] *idem*, *Поўны збор твораў*: у 3 т., т. 3. *Публіцыстыка, лісты, летатні жыцця і творчасці*, рэд. У. М. Конан, Мінск 1995, с. 404–405, 410.

³⁵ Д. В. Скрынченко, „Українцы”, Кіеў 1916, с. 46.

Варыянты назваў Украіны і ўкраінцаў

Беларускі сацыялінгвіст Ніна Мячкоўская лічыць, што лінгвістычная ідэалогія і моўная практыка ўкраінскага нацыянальнага руху аказалі ўплыў на беларускую мову нашаніўскай пары. Паводле даследчыцы, ад польскіх і рускіх узораў ішло свядомае адмаўленне, а ўкраінскія ўзоры прымаліся пазітыўна³⁶. Аднак у 1906–1907 гг. мы яшчэ не знаходзім прыкладаў запазычвання ўкраінскіх моўных мадэлей. Важна, аднак, звярнуць увагу, на тое, як у мове „Нашай Нивы” называліся *Украіна* і *ўкраінцы* (у „Нашай Доли” не адзначана адпаведных прыкладаў).

Як вядома, Украіна і ўкраінец у рускай мове пачатку ХХ ст. называліся пераважна Малороссія і малороссь (малоруссь). Формы *Украіна*, *украінецъ* выкарыстоўваліся радзей, пераважна дзясямі і прыхільнікамі ўкраінскага нацыянальнага руху і паходзілі ад адпаведных украінскіх тэрмінаў *Украіна*, *украінецъ*³⁷.

Запісы мовазнаўца Івана Насовіча сярэдзіны ХІХ ст. з усходняй Беларусі сведчаць пра існаванне наступных лексем, некаторыя з якіх могуць быць звязаны з тэрыторыяй сучаснай Украіны:

УКРАЇНА ‘страна, лежачая в предѣлахъ, при границѣ или за предѣлами отечества или области’: *Въ украинѣ кажуць жиць хорошо. На украину похвавь*;

УКРАЇННИКЪ ‘пограничный житель’: *украинники привели коней продаваць*;

УКРАЇННЫЙ ‘пограничный, заграничный’: *Украинные люди*;

УКРАЇНСКИЙ ‘свойственный украинѣ’: *Украинскіе волы*³⁸.

У „Нашай Ниве” ў 1906–1907 гг. мы сустракаем наступныя формы:

³⁶ Н. Б. Мячкоўская, *Мовы і культуры Беларусі: нарысы*, Мінск 2008, с. 168.

³⁷ М. В. Лескинен, „Южноруссы”, „малороссияне”, „малороссы”, „украинцы”: *трансформация этнонима в российском этногеографическом дискурсе*, [в:] *Имя народа: Украина и ее население в официальных и научных терминах, публицистике и литературе: сборник статей*, редкол.: Е. Ю. Борисенко [и др.], Москва; Санкт-Петербург 2016, с. 77–102.

³⁸ *Словарь бѣлорусскаго нарѣчія*, сост. И. И. Носовичемъ, Санктпетербургъ 1870, с. 656.

УКРАЇНА: *Usia Ukraina*³⁹; *Deputaty ad Ukrainy; dla Ukrainy*⁴⁰; *Ukrainy; z Ukrainy*⁴¹;

УКРАЇНА: *swoj rodnyj kraj – Ukrajnu*⁴²; *Deputaty ad Ukrajny*⁴³; *nie pryłuczylі Ukrajny da Maskwy*⁴⁴;

УКРАЇНА (ГАЛІЧЫНА Ў АЎСТРЫЇ): *Україна (Галічына – у Аўстрыі)*⁴⁵;

МАЛАРОСІЯ: *na Ukrainie, abo ў Małorosii*⁴⁶; *Na Ukrainie (abo, jak kažuć, ў Małorosii)*⁴⁷;

ВАЛЫНЬ (ЗАПАДНАЯ УКРАЇНА): *na Wołyni, Zapadnaj Ukrainie*⁴⁸;

НА УКРАЇНЕ: *na Ukrainie*⁴⁹; *Na Ukrainie*⁵⁰;

НА УКРАЇНЕ: *na Ukrainie*⁵¹; *ў huberniach [...] pałudziennych, na Ukrainie*⁵²;

НА УКРАЇНУ: *na Ukrainu*⁵³;

У УКРАЇНЕ: *Prymieram, u Ukrainie*⁵⁴;

УКРАЇНЕЦ, УКРАЇНЦЫ: *ukrainiec*⁵⁵; *ukraincy*⁵⁶; *ukraincoŭ*⁵⁷; *bielarusoŭ i ukraincoŭ*⁵⁸; *narodnych wuczycieloŭ Ukraincoŭ*⁵⁹;

УКРАЇНСКІ НАРОД: *Ukrainski narod*⁶⁰; *ukrainski narod*⁶¹; *życio ukrainskaho naroda*⁶²;

³⁹ „Nasza Niwa” 1907, nr 20.

⁴⁰ „Nasza Niwa” 1907, nr 7.

⁴¹ „Nasza Niwa” 1907, nr 20.

⁴² „Nasza Niwa” 1907, nr 33.

⁴³ „Nasza Niwa” 1907, nr 19.

⁴⁴ „Nasza Niwa” 1907, nr 20.

⁴⁵ „Наша Нива” 1906, № 7.

⁴⁶ „Nasza Niwa” 1907, nr 11.

⁴⁷ „Nasza Niwa” 1907, nr 33.

⁴⁸ „Nasza Niwa” 1907, nr 6.

⁴⁹ „Nasza Niwa” 1907, nr 11, 20.

⁵⁰ „Nasza Niwa” 1907, nr 29.

⁵¹ „Nasza Niwa” 1907, nr 19.

⁵² „Nasza Niwa” 1907, nr 36.

⁵³ „Nasza Niwa” 1907, nr 20.

⁵⁴ „Nasza Niwa” 1907, nr 14.

⁵⁵ „Nasza Niwa” 1907, nr 20.

⁵⁶ „Nasza Niwa” 1906, nr 1; 1907, nr 2, 33.

⁵⁷ „Nasza Niwa” 1907, nr 1.

⁵⁸ „Nasza Niwa” 1907, nr 36.

⁵⁹ „Nasza Niwa” 1907, nr 23.

⁶⁰ „Nasza Niwa” 1907, nr 20.

⁶¹ „Nasza Niwa” 1907, nr 7.

⁶² „Nasza Niwa” 1907, nr 33.

УКРАЇНСКАЯ МОВА: *Ukrainskaja mowa*⁶³; *z ukrainskoj mowy*⁶⁴;
 ПА-ЎКРАЇНСКУ: *I ab Ukrainie wuczać pa ukrainsku*⁶⁵;
 ПА-РУСІНСКУ: *Prysiaha dla deputatoj była praczytana na 8 towach: [...] pa rusinsku*⁶⁶ [у парламенце Аўстра-Венгры].

У мове першых беларускіх газет, такім чынам, замацаваліся назвы краіны і народа пад уплывам украінскай, а не рускай традыцыі – з варыянтамі *Ukraina, Украйна*.

Пры гэтым, гаворачы пра Украіну, у беларускіх газетах у м. скл. выкарыстоўваўся пераважна прыназоўнік **на (на)**: *na Ukrainie, na Ukrainie*; адзначана толькі адна форма з прыназоўнікам **у (у)**: *u Ukrainie*. У той жа час зрэдку сустракаюцца альтэрнатыўныя назвы Украіны або яе рэгіёнаў: *u Małorosii, na Wołyni*, Галічына. Можна дадаць, што этнонім *Małarosy* ў беларускай пісьменнасці сустракаўся, у прыватнасці, у 1890-я гг. – у Мацея Бурачка (сапр. Францішак Багушэвіч)⁶⁷.

Выкарыстанне слова *Украіна* з прыназоўнікам *на* было тыповым для ўкраінскай літаратурнай і народнай мовы таго часу⁶⁸, але таксама і для польскай (*na Ukrainie*, але і: *w Ukrainie*)⁶⁹ і рускай. Таму і ў беларускай прэсе такое словаўжыванне трэба прызнаць як адпаведнае шырокаму ўзусу.

Адзін раз у беларускай прэсе сустраўся выраз *pa rusinsku* ў адносінах да ўкраінскай мовы на тэрыторыі Аўстра-Венгрыі, што звязана з асаблівасцямі (сама)ідэнтыфікацыі ўкраінскамоўнага насельніцтва ў гэтым рэгіёне ў той час (і да сённяшняга дня – у Славакіі і Польшчы)⁷⁰.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ „Nasza Niwa” 1907, nr 8.

⁶⁵ „Nasza Niwa” 1907, nr 33.

⁶⁶ „Nasza Niwa” 1907, nr 24.

⁶⁷ *Dudka bielaruskaja Macieja Buraczka*, wydanie drugie, Krakou 1896, s. III.

⁶⁸ П. Ковалів, *Звідки походить форма „на Україні”?*, <https://zbruc.eu/node/66244> [доступ: 9.07.2025]; П. Ковалів, *„На Україні” чи „в Україні”*, <https://zbruc.eu/node/66245> [доступ: 9.07.2025].

⁶⁹ М. Łaziński, *Przymyki na, w oraz do przed nazwami państw, krajów i krain. Historia i współczesne wahania normatywne*, „Język Polski” 2022, r. CII, z. I, s. 26–40.

⁷⁰ О. Б. Неменский, *Политические игры с русским именем в Австро-Венгрии (по материалам стенограммы судебного процесса 1882 г. над Ольгой Грабарь и товарищами)*, [в:] *Имя народа...*, op. cit., с. 29–62; И. В. Орлевич, *Названия „русский”*,

Выраз *halickije rusiny*, напрыклад, адзначаны ў „*Našaj Niwie*” ў 1911 г.⁷¹

Лексемы *українцы*, *українцы*, *ukraincy*; *украински*, *українські*, *ukrainski* мы сустракаем на старонках „Нашай Нивы” як у 1906–1907 гг., так і ў наступныя гады⁷². Гэта словаўжыванне (з коранем *україн-*) замацавалася і ў сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Вопыт украінскага нацыянальнага руху

На тое, што аўтары „Нашай Нивы” „часта імкнуліся да параўнання з сітуацыяй ва Ўкраіне”, звяртаў увагу нямецкі гісторык Райнэр Лінднэр⁷³. Гэта было звязана з падабенствам становішча беларусаў і ўкраінцаў у складзе Расійскай імперыі. Па-першае, асноўнай групай насельніцтва Украіны, якая захоўвала ўкраінскую моўна-культурную самабытнасць, былі сяляне (паводле тэрміналогіі „Нашай Доли” і „Нашай Нивы” — „мужыкі”). Аднак, і паняцце „ўкраінскі” было сінанімічнае прыметніку „сялянскі” („мужыцкі”). Па-другое, сярод украінскага насельніцтва яшчэ не была распаўсюджана выразная нацыянальная ідэнтычнасць, а аграрнае пытанне мела нават большае значэнне, чым нацыянальнае. Па-трэцяе, сярод гарадскога насельніцтва Украіны пераважала руская культура. Па-чацвёртае, праслойка нацыянальна свядомай інтэлігенцыі сярод ўкраінцаў была нязначная, а інтэлігенты паходзілі ў першым пакаленні з дробнай

„малорускіі”, „російскіі” у галіцыйскіх русофілов (вторая половина XIX – начало XX в.), [в:] *Имя народа...*, op. cit., с. 63–76; М. Ю. Дронов, *Этническая идентичность русинов межвоенной Словакии сквозь призму этнонимии*, [в:] *Имя народа...*, op. cit., с. 191–228; М. Э. Клопова, *Русины, русские, украинцы. Национальные движения восточнославянского населения Галиции в XIX – начале XX в.*, отв. ред. М. В. Лескинен, Москва 2016; Этымалагічны слоўнік беларускай мовы, т. 11. Р–С, укл. В. Л. Авілава [і інш.], гал. рэд. Г. А. Цыхун, адк. рэд. М. П. Антропаў, Мінск 2006, с. 218.

⁷¹ *Слоўнік мовы „Нашай нівы”. 1906–1915*: у 5 т., т. 3. Н–Р, укл. І. А. Гапоненка [і інш.], навук. рэд. В. П. Лемцюгова, А. М. Анісім, Мінск 2015, с. 595.

⁷² *Слоўнік мовы „Нашай нівы”. 1906–1915*: у 5 т., т. 4. С–Я, укл. І. А. Гапоненка [і інш.], навук. рэд. В. П. Лемцюгова, А. М. Анісім, Мінск 2019, с. 357.

⁷³ Р. Лінднэр, *Гісторыкі і ўлада. Нацыятворчы працэс і гістарычная палітыка ў Беларусі XIX–XX ст.*, рэд. Г. Сагановіч, Мінск–Санкт-Пetersбург 2003, с. 104.

шляхты, а ў наступных – пераважна з сялян⁷⁴. Усё гэта ў той ці іншай ступені назіралася ў Беларусі⁷⁵, што адлюстравана ў публіцыстыцы „Нашай Нивы”⁷⁶.

На старонках „Naszaj Niwy” ў лютым 1907 г. упершыню ў беларускай прэсе прагучала думка аб адметнасці ўкраінскага народа і неабходнасці яго самастойнага развіцця ў межах асобнай тэрытарыяльнай адзінкі. У карэспандэнцыі з Кіеўскай губерні, прысвечанай выбараму Дзяржаўную думу Расійскай імперыі, цытаваўся дэпутат ад Сківрскага павета Кіеўскай губерні Майсей Ваўчынскі (Мусій Вовчинський), які „uważając nieminucza potrzebnym dla Ukrainy mieć aŭtonomiju (samouprawnienie)”: „Tolki aŭtonomija, pa jaho razumienniu, ramożeć ukraincam zdawolić swaje potreby, katoryje wielmi rożniacca ad potreb inszych narodou hasudarstwa”⁷⁷.

Улічваючы істотную ролю беларускай і ўкраінскай моў як фактараў нацыянальнай ідэнтычнасці, варта адзначыць адно ключавое адрозненне беларускай сітуацыі ад украінскай. У пачатку 1905 г. (не пазней за май) Расійская акадэмія навук выказала „убеждение”, што „малорусское население должно иметь такое же право, как и великорусское, говорить публично и печатать на родном своем языке”⁷⁸. У адносінах да беларусаў

⁷⁴ Б. Кравченко, *Соціальні зміні і національна свідомість в Україні ХХ ст.*, Київ 1997; Е. Ю. Борисенко, „А что мы знаем о лице Украины?” *Украинизация как модель государственной политики в 1918–1941 гг.*, Москва 2017, с. 91.

⁷⁵ В. Корбут, *Фарміраванне ідэнтычнасці беларускіх нацыянальных дзеячаў у 1890-х гг. – пачатку ХХ ст.: ад польскай да беларускай самасвядомасці*, [у:] *Wielokulturowość Europy Środkowo-Wschodniej: doświadczenia przeszłości i wyzwania teraźniejszości. Z okazji 20. rocznicy utworzenia Katedry Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej*, red. nauk. J. Getka, J. Grzybowski, Warszawa 2023, s. 68–90.

⁷⁶ В. Корбут, *Беларускае пытанне на старонках першых беларускіх газет „Наша Доля” („Nasza Dola”) і „Наша Нива” („Nasza Niwa”) (1906 г.)*, „Acta Polono-Ruthenica” 2020, t. XXV, zes. 3, s. 177–189.

⁷⁷ *Deputaty ad Ukrainy*, „Nasza Niwa” 1907, nr 7, 18.02, s. 3.

⁷⁸ *Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання. Збірник документів і матеріалів (1874–1914)*, упор. Г. Боряк, Київ 2015, с. 370.

нават часовы рэвалюцыйны ўрад Расійскай Рэспублікі пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. не пайшоў на прызнанне іх асобным народам⁷⁹.

Беларускія дзеячы ставілі пытанне аб увядзенні беларускай мовы ў розных галінах жыцця грамадства, і гэта было сугучна такім жа імкненням украінцаў⁸⁰.

У „Naszaj Niwie”, адпаведна, публікавалася нямала матэрыялаў, у якіх украінскі прыклад прыводзіўся як мадэль для вырашэння аналагічных беларускіх праблем – напрыклад, у сістэме адукацыі. У сувязі з запланаванай у Расійскай імперыі рэформай настаўніцкіх інстытутаў у „Naszaj Niwie” з’явіўся „tekst petycii wuczenikoў Hŭchoŭskaho wuczycielskaho instytutu (na Ukrainie)” ад 15 лютага 1907 г. да Міністэрства народнай асветы Расіі. Украінскія вучні заяўлялі: „My uważajem, szto kaniecznie patreba zawieści ŭ Hŭchoŭskim wuczycielskim instytucie takije nawuki: ukraińskaj literatury i historyi z wykładnoju ukraińskaju mowaju, a kali ciapier, pa technicznym pryczynam, na hetaje nima možnaści, to z rasiejskaju wykładnoju mowaju”⁸¹.

У Глухаўскім настаўніцкім інстытуце ў Чарнігаўскай губерні (цяпер – Глухаўскі нацыянальны педагагічны ўніверсітэт імя Аляксандра Дажэўкі ў Сумскай вобласці) вучыліся ў тым ліку выхадцы з Беларусі. Сімвалічна, што ў апошнім нумары за 1907 г. „Nasza Niwa” дзякавала

⁷⁹ [П. І. Брыгадзін, С. М. Ходзін], *Нацыянальна-дзяржаўнае будаўніцтва ў 1917–1941 гг.*, [у:] І. А. Марзалюк, А. Г. Каханоўскі, С. М. Ходзін, Д. У. Дук, С. М. Цемушаў, П. І. Брыгадзін, А. В. Бурачонок, В. Ф. Гігін, *Гісторыя беларускай дзяржаўнасці*, аг. рэд. І. А. Марзалюк, навук. рэд. Г. Г. Краско, Мінск 2022, с. 128.

⁸⁰ Аб неабходнасці „введения украинских дисциплин, украинизации высшей школы на Украине” ў 1907 г. пісаў украінскі гісторык і грамадскі дзеяч Міхайла Грушэўскі (Михайло Грушевський). На выкарыстанне Грушэўскім тэрміна „українізацыя”, якім пазней, як і тэрмінам „беларусізацыя” (у „Нашай Ниве” ў сакавіку 1907 г. мы сустракаем сінанімічны, больш ранні тэрмін „nacjonalizacja szkoły” (Narodny Wuczyciel, *Ab nacjonalizacji szkoły. (Hołas wuczyciela-biełarusy)*, „Nasza Niwa” 1907, nr 11, 16 (29).03, s. 3–5)) будуць называцца захады па дэрусіфікацыі грамадска-культурнай прасторы і, у першую чаргу, сістэмы адукацыі, заходніх зямель былой Расійскай імперыі, – звяртае ўвагу даследчыца ўкраінскага нацыянальнага руху Алена Барысёнак (М. Грушевський, *Освобождение России и украинский вопрос: статьи и заметки*, Санкт-Петербург 1907, с. 178; Е. Ю. Борисенко, *op. cit.*, с. 5).

⁸¹ Narodny Wuczyciel, *op. cit.*, s. 4–5.

яго навучэнцам, адзначаючы сярод іх „biełarusou i ukraincoŭ”, „za rawinszawannie” з першай гадавінай выхаду газеты ў свет⁸².

21 чэрвеня 1907 г. „Nasza Niwa” апублікавала інфармацыю пра „Zjezd narodnych wuczycielou Ukraincoŭ, czlenou towarzystwa wzajemnej pomocy”, які адбыўся 27 мая ў горадзе Екацярынаславе (цяпер Днепр):

Adzin wuczyciel zrabiu dakład ab nawuczaniu naroda ŭ rodnaj mowi i stajaŭ za heta. Ale treba, kab samy wuczycieli byli dobra znajomyje z historjeju naroda, z jaho mowaju i literaturaju, bo inaczej nia budzie mocnaho zbliżeńnia narodnaj szkoły z narodam. [...]

Sabrannie ūsio, jak adzin czalawiek, postanawilo adkryć ukraiński addziel⁸³.

Такім чынам, беларускія дзеячы пільна прыглядаліся да таго, як украінцы спрабавалі вырашыць праблему пашырэння грамадскіх функцый украінскай мовы, каб пайсці аналагічным шляхам.

„Nasza Niwa”, як ужо вышэй адзначалася, прыводзіла станоўчыя прыклады дзейнасці прадстаўнікоў Украіны ў Дзяржаўнай думе Расійскай імперыі: „Deputaty ad Ukrainy złuczylisia u «ukraińskuju trudawuju hramadu», wydajuc hazetu, dy razsyłajuczy jaje swaim wybarszczykam, pawiedmlajuc narod ukraiński ab pracy swajoj, ab robotach Dumy”⁸⁴.

Беларуская газета выказвала жаль, што ў Дзяржаўнай думе не было дэпутатаў, якія б дбалі пра беларускія нацыянальныя інтарэсы.

У матэрыяле „Naszaj Niwy” пра пасяджэнне Дзяржаўнай думы, якое адбылося 15 мая 1907 г., цытавалася выступленне дэпутата ад мястэчка Барыспаль Пераяслаўскага павета Палтаўскай губерні (цяпер райцэнтр у Кіеўскай вобласці) Яфіма Сайко (Юхим Сайко), які звярнуўся да тэмы самакіравання сваёй бацькаўшчыны ў мінулым, што „zhinulo s taho czasu, jak ruska je prawicielstwa adabrało hetaje świate je prawa samoupraŭlennia Ukrainy”. Гэта выступленне цікавае як прыклад ідэалізаваных уяўленняў украінцаў пра сваё мінулае, якое яны супрацьпастаўлялі негатыўным з’явам сучаснасці. Сайко так бачыў гісторыю Украіны:

Usia Ukraina była pakryta bratstwami dla praświaszczenia naroda, nizszymi i siarednimi wuczyliszczami, a ŭ Kijewie była i wysszaja szkoła – Akademiya. Hetyje

⁸² *Pacztowaja skrynka*, „Nasza Niwa” 1907, nr 36, 21.12, s. 8.

⁸³ *Z usich staron*, „Nasza Niwa” 1907, nr 23, 21.06, s. 7.

⁸⁴ *Wilnia 18 (31) maja*, „Nasza Niwa” 1907, nr 19, 18 (31).05, s. 2.

szkoły sam narod trymaŭ na swoj koszt i sam imi upraŭlaŭ cierz swaju „Radu” razem sa swaim wybornym naczalnikom – hetmanam. Tahdy nasz narod byŭ swobodny, i u nas byla swobodnaja szkoła. Na niedachwat wuczycieloŭ nitchto nia tolki nie skardziusia, a naprociŭ z Ukrainy brali ŭ Maskwu wuczycieloŭ i archirejoŭ, katoryje tam stali prašwieszczac narod. Czużeziemcy, pryjeżdžaŭszyje tahdy na Ukrainu, kazali, szto narod tam nadta kulturny i wuczony. Da 1654 hoda, znaczycca, pakul nie pryłuczylu Ukrainy da Maskwy, tahdy jak ŭ Maskwie tolki jaszczе dumali zawadzić swai drukarni, na Ukrainie hetych drukarnioŭ było ŭžo 24. – Palityka carycy Kacieryny II saŭsim zniczozŭyla kulturu Ukrainy [...]. Ukrainski narod trebuje, kab dla ŭsiaho nasielennia nawuka byla darmowaja, i wuczycца ŭ szkołcy pawinny ŭ rodnaj mowie, a ruskuju mowu wuczycь, jak czużuju⁸⁵.

Беларускія публіцысты натхняліся падобнага роду рыторыкай і таксама шукалі прыкладаў у мінулым, якія б сведчылі пра кантраст паміж становішчам Беларусі да далучэння да Расіі і пасля гэтага.

Карэспандэнцыі з беларуска-ўкраінскага моўнага пагранічча

У лістападзе 1907 г. „Nasza Niwa” апублікавала лісты, атрыманыя рэдакцыяй у сувязі з гадавінай выхаду газеты ў свет, выказваючы падзяку чытачам „z Wilni, Radaszkowicz i druhich miejsc Wilenszczyzny, z Minszczyzny, Mazyrzczyzny, Pinszczyzny, z Hrodzienskaj hub., z Piecierburha, Ryhi i t. d.”⁸⁶. Як бачым, тут пералічаны як беларускія землі, так і іншыя. Пад рубрыкай „З Беларусі и Литвы” ў „Нашай Ниве” з’яўляліся, у прыватнасці, карэспандэнцыі з Бельскага, Кобрынскага, Брэсцкага паветаў, часта па некалькі ў адным нумары⁸⁷. Паводле даных Першага ўсеагульнага перапісу насельніцтва Расійскай імперыі 1897 г., у гэтых паветах пераважала „маларускае” (украінскамоўнае) насельніцтва. Пружанскі, Кобрынскі, Брэсцкі і Бельскі паветы адносіў да маларускіх (украінскіх), а Слонімскі, Ваўкавыскі, часткова Беластоцкі, Сакольскі і Гродзенскі паветы да беларускіх Павел Баброўскі, складальнік стагатычнага зборніка для

⁸⁵ *Hasudarstwienaja Duma*, „Nasza Niwa” 1907, nr 20, 25.05, s. 2.

⁸⁶ *Ad redakcii*, „Nasza Niwa” 1907, nr 34, 23.11 (6. [12]), s. 6.

⁸⁷ „Nasza Niwa” 1907, nr 2, 13 (26).01, s. 6; nr 27, 17 (30).08, s. 6–8; nr 31, 12 (25).10, s. 7; nr 35, 7 (20).12, s. 8; nr 36, 21.12, s. 7–8.

Генеральнага штаба расійскай арміі, выдадзенага ў 1862 г.⁸⁸ Польская пісьменніца, родам з гістарычнай Літвы Эліза Ажэшка, якая ў другой палове XIX ст. жыла на Палессі і пад Гроднам, сведчыла, што „*dialekt pińskiego ludu różni się wielce od narzecza, którym mówią nadniemieńscy włościanie; zbliża się oto do wołyńskiej, a nawet nieraz do ukraińskiej mowy chłorów*”⁸⁹. У другой палове XIX ст. з’яўляліся карты, на якіх тэрыторыя Заходняга Палесся ўключалася ў арэал рассялення беларусаў, як, напрыклад, на „Этнаграфічнай карце Еўропы” Г. Бергхаўза, выдадзенай у Гоце (Gotha ў нямецкай зямлі Турынгія) у 1847 г., ці на „Этнаграфічнай карце Еўропы” Ж. Гейзендорфера, выдадзенай у Парыжы ў 1885 г.⁹⁰ Часам гэта насельніцтва разглядалася як асобная, пераходная група – ад маларусаў (украінцаў) да беларусаў⁹¹. Аднак сярод мовазнаўцаў у другой палове XIX – пачатку XX ст. пераважала перакананне ў тым, што паўднёва-заходнія землі былога Вялікага Княства Літоўскага (ад Беластока і Бельска да Пінска і Мазыра) – гэты тэрыторыі з насельніцтвам, якое гаворыць на дыялектах маларускай (украінскай) мовы, што было адлюстравана і на картах таго часу: Ф. Рыціха (1875 г.), Р. Андрэ (1881 г.), Я. Карскага (1903 г.) і інш.⁹², а таксама пацвярджалася мовазнаўцамі і пазней⁹³. Аднак,

⁸⁸ В. К. Бандарчык, *Беларусы. Гісторыя этналагічнага вывучэння*, [y:] idem, *Выбраныя працы па гістарыяграфіі нахождання і этнічнай гісторыі Беларусі. Да 100-гадовага юбілею*, укл. А. У. Гурко, С. У. Грунтоў, Мінск 2020, с. 74.

⁸⁹ M. Olechnowicz, *Polscy badacze folkloru i języka białoruskiego w XIX wieku*, Łódź 1986, s. 144.

⁹⁰ *Вялікі гістарычны атлас Беларусі*, т. 3, рэд. кал.: Г. І. Кузняцоў [і інш.]; гал. рэд. В. Л. Насевіч, Мінск 2016, с. 136–137, 149.

⁹¹ П. В. Терешкович, *Этническая історыя Беларусі XIX – пачала XX в. в контексте Цэнтральна-Восточной Европы*, Мінск 2004, с. 86–88.

⁹² *Вялікі гістарычны атлас Беларусі*, op. cit., т. 3, с. 146–148; *Границы Литвы. Тысячелетняя історыя*, Vilnius 2010, р. 100; П. В. Терешкович, op. cit., с. 85; Е. Э. Карскій, *Бьелоруссы*, т. 1. *Введеніе въ изученіе языка и народнои словесности. Съ приложеніемъ двухъ картъ*, Варшава 1903, с. 9–12.

⁹³ W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodnio-słowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych*, Warszawa 1954; Ф. Т. Жылко, *Палескія гаворкі ўкраінскай мовы*, [y:] *Беларускае і славянскае мовазнаўства: да 75-годдзя акадэміка АН БССР К. К. Крапівы*, Мінск 1972, с. 147–153.

як заўважае беларускі этнолаг Павел Церашковіч, гэтыя статыстычныя даныя не адлюстроўвалі самасвядомасці тамтэйшага насельніцтва⁹⁴.

Кім жа лічылі сябе тамтэйшыя жыхары? Напрыклад, укарэспандэнцыі з Бельскага павета на старонках „*Naszaj Niwy*” можна сустрэць фразу: „*Ale ž naszaho biełarusa ciahnie na folwarki*”⁹⁵. Карэспандэнт з Брэста „*Ўроўнамочэны*” так рэзюмаваў сваю заметку пра выбары ў III Дзяржаўную думу: „*Wybary – daloka nie lohkaja recz. [...] Kali biełarusy heta zrazumiejuć, to tahdy buduć dobra wybirać*”⁹⁶. У карэспандэнцыі з Брэсцкага павета Nemo пісаў: „*Ciażka żywiecca biednamu mużyku biełarusu: ziemli swajoj u jaho nadta mało*”⁹⁷.

Магчыма, аднак, гэтыя карэспандэнцыі былі адрэдагаваны. У гэтых прыкладах няма інфармацыі і аб тым, кім былі аўтары паведамленняў – мясцовымі жыхарамі ці прыезджымі. Таму на падставе прыведзеных заматак цяжка скласці ўражанне пра самасвядомасць насельніцтва даных мясцовасцей.

У жніўні 1907 г. на ўсёй пятай старонцы „*Naszaj Niwy*” публікаваўся фотаздымак з подпісам: „*Mużyki z wiosak Bielawieży i Stoczka u opratkach swajej ūłasnej raboty*”⁹⁸. Фотаздымак не пракаменціраваны, не названы і яго аўтар. Але, як можна меркаваць з кантэксту, насельніцтва гэтых мясцовасцей разглядалася рэдакцыяй беларускай газеты як беларускае. Але ці гэта насельніцтва мела беларускую нацыянальную свядомасць? Улічваючы тое, што беларускі нацыянальны рух у той час толькі афармляўся (пераважна ў Вільні), станоўчы адказ на гэта пытанне даць немагчыма.

Варта таксама звярнуць увагу на допіс з Пасынкаўскай воласці Бельскага павета ад карэспандэнта, які выступаў пад імем Wincuk Hruszka. Ён паведамляў у нумары „*Naszaj Niwy*” за 2 (15) сакавіка 1907 г.: „*Noczju 18 fiewrala ū chatu mużyka Sciepaniuka ū wioscy Łoknicy ūbiusia prystaŭ szukać buntu. Ależ, nie napaŭszy na szto ciekawaje, zabraŭ*

⁹⁴ П. В. Терешкович, *op. cit.*, с. 90.

⁹⁵ Chalimon z-pad puszczy, *U Bielskim pawiecie Hrodzien. hub. ū wiosku Hukowiczy*, „*Nasza Niwa*” 1907, nr 29, 2 (14).09, s. 5.

⁹⁶ „*Ўроўнамочэны*”, *Brest-Litoŭsk*, „*Nasza Niwa*” 1907, nr 31, 12 (25).10, s. 7.

⁹⁷ Nemo, *Z Brestskaho paw. Hrodzienskaj hub.*, „*Nasza Niwa*” 1907, nr 22, 8 (21).06, s. 7.

⁹⁸ „*Nasza Niwa*” 1907, nr 27, 17 (30).08, s. 5.

kolki numeroj «Naszaje Niwu»⁹⁹. З гэтай заметкі вынікае, што „Naszu Niwu” чыталі асобныя носьбіты пераходных ад украінскіх да беларускіх гаворак, што тлумачыцца іх блізкасцю, а можа, і ўзаемапрапаненнем беларускай і ўкраінскай нацыянальных ідэй на паграніччы арэалаў дзвюх гэтых моў. Мовазнавец Яўхім Карскі нездарма звяртаў увагу на тое, што „малорусская рэчць представляе́тъ много сходства с бѣлорусскою въ звукахъ, формахъ и словарѣ, такъ что для лицъ, не знакомыхъ научнымъ образомъ съ тѣмъ и другимъ нарѣчіемъ, разграниченіе бѣлоруссовъ и малоруссовъ на первый взгляд кажется затруднительнымъ”¹⁰⁰.

Такім чынам, маючы агульныя моўныя і гістарычныя традыцыі, а таксама перад абліччам агульнай пагрозы русіфікацыі прадстаўнікі беларускага і ўкраінскага нацыянальных рухаў у 1906–1907 гг., а таксама ў пазнейшы перыяд актыўна супрацоўнічалі, што адлюстравана як на старонках першых беларускіх газет „Наша Доля” і „Наша Нива”, так і тагачаснага ўкраінскага друку.

References

- Ad redakcii, „Nasza Niwa” 1907, nr 34, 23.11 (6. [12]), s. 6.*
- Ahrymenka P. P., *Fal’klorna-litaraturnyâ suvâzi ŭkrainskaga i belaruskaga narodaŭ*, Minsk: Dzâržaŭnae vydavectva BSSR. Rêdakcyâ mastackaj litaratury 1959 [Ахрыменка П. П., *Фальклорна-літаратурныя сувязі ўкраінскага і беларускага народаў*, Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва БССР. Рэдакцыя мастацкай літаратуры 1959].
- Bagdanovič M., *Belorusskoe vrozroždenie*, [u:] idem, *Poŭny zbor tvoraŭ: u 3 t., t. 2. Mastackaâ proza, peraklady, litaraturnyâ artykuly, rëcenzii i natatki, čarnavyâ nakidy*, rêd. M. Ī. Mušynski, Minsk: „Navuka i tēhnika” 1993 [Багдановіч М., *Белорусское возрождение*, [y:] idem, *Поўны збор твораў: у 3 т., т. 2. Мастацкая проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарнавыя накіды*, рэд. М. І. Мушынскі, Мінск: „Навука і тэхніка” 1993].
- Bagdanovič M., *Belorusy*, [v:] idem, *Poŭny zbor tvoraŭ: u 3 t., t. 3. Publicystyka, listy, letapis žyccâ i tvorčasci*, rêd. U. M. Konan, Minsk: „Navuka i tēhnika” 1995 [Багдановіч М.,

⁹⁹ Wincuk Hruszka, *Pasynkoŭskaja wołaść Bielskaho paw.*, „Nasza Niwa” 1907, nr 9, 2 (15).03, s. 7.

¹⁰⁰ Е. О. Карский, *op. cit.*, с. 10.

- Белорусы*, [в:] idem, *Поўны збор твораў*: у 3 т., т. 3. Публіцыстыка, лісты, летапіс жыцця і творчасці, рэд. У. М. Конан, Мінск: „Навука і тэхніка” 1995].
- Bandarčyk V. K., *Belarusy. Gistoryâ etnalaгіčnaga vuvučennâ*, [u:] idem, *Vybranyâ pracy pa gistoryâgrafii pahodžannâ i ètničnaj gistoryi Belarusi. Da 100-gadovaga ūbilei*, uкл. A. U. Gurko, S. U. Gruntoŭ, Minsk: „Belaruskâ navuka” 2020 [Бандарчык В. К., *Беларусы. Гісторыя этналагічнага вывучэння*, [у:] idem, *Выбраныя працы па гістарыяграфіі паходжання і этнічнай гісторыі Беларусі. Да 100-гадовага юбілею*, укл. А. У. Гурко, С. У. Грунтоў, Мінск: „Беларуская навука” 2020].
- Borisenok E. Ū., „*A što my znamo o lice Ukraïny?*” *Ukrainizaciâ kak model' gosudarstvennoj politiki v 1918–1941 gg.*, Moskva: Izdatel' Stepanenko 2017 [Борисенко Е. Ю., „*А што мы знаём о лице Украіны?*” *Українізацыя як модель гасударстваўнай палітыкі в 1918–1941 гг.*, Москва: Издатель Степаненко 2017].
- [Brygadzin P. Ī., Hodzin S. M.], *Nacyânal'na-dzâržaŭnae budaŭničtva ŭ 1917–1941 gg.*, [u:] Marzalûk Ī. A., Kahanoŭski A. G., Hodzin S. M., Duk D. U., Cemušaŭ S. M., Brygadzin P. Ī., Buračonak A. V., Giĭin V. F., *Gistoryâ belaruskaj dzâržaŭnasci*, ag. rэд. Ī. A. Marzalûk, navuk. rэд. G. G. Krasko, Minsk: RUP „Vydavectva „Adukacyâ i vuhavanne” 2022 [[Брыгадзін П. І., Ходзін С. М.], *Нацыянальна-дзяржаўнае будаўніцтва ў 1917–1941 гг.*, [у:] Марзалюк І. А., Каханюўскі А. Г., Ходзін С. М., Дук Д. У., Цемушаў С. М., Брыгадзін П. І., Бурачонак А. В., Гігін В. Ф., *Гісторыя беларускай дзяржаўнасці*, аг. рэд. І. А. Марзалюк, навук. рэд. Г. Г. Краско, Мінск: РУП „Выдавецтва „Адукацыя і выхаванне” 2022].
- Chalimon z-pad puszczy, *U Bielskim pawiecie Hrodzien. hub. ŭ wiosku Hukowicy*, „*Nasza Niwa*” 1907, nr 29, 2 (14).09, s. 5.
- Deputaty ad Ukrainy*, „*Nasza Niwa*” 1907, nr 7, 18.02, s. 3.
- [Doroszenko D.], *Biêlarusy i ich nacionalnaje adradžeńnie*, „*Nasza Niwa*” 1909, nr 4, 22.01 (4. [02]).
- Doroŭenko D., *Bilorusy i ich nacional'ne vidrodžennâ. Vidbitok z „Rady*”, Kiïv: Vydavnytvo „Ukraïnskij učytel'” 1908 [Дорошенко Д., *Білорусы і іх нацыянальнае відроджэння. Відбіток з „Рады*”, Киïв: Видавництво „Український учитель” 1908].
- Dronov M. Ū., *Ètničeskâ identičnost' rusinov mežvoennoj Slovakii skvoz' prizmu ètnonimii*, [v:] *Imâ naroda: Ukraina i ee naselenie v oficial'nyh i naučnyh terminah, publicistike i literature: sbornik statej*, redkol.: E. Ū. Borisenok [i dr.], Moskva: Institut slavânovedeniâ Rossijskoj akademii nauk; Sankt-Peterburg: „Nestor-Istoriâ” 2016, s. 191–228 [Дронов М. Ю., *Этническая идентичность русинов межвоенной Словакии сквозь призму этнонимии*, [в:] *Имя народа: Украина и ее население в официальных и научных терминах, публицистике и литературе: сборник статей*, редкол.: Е. Ю. Борисенко [и др.], Москва: Институт славяноведения Российской академии наук; Санкт-Петербург: „Нестор-История” 2016, с. 191–228].
- Dudka biêlaruskaja Macieja Buraczka*, wydanie druhoje, Krakou: Drukawau swaim kosztam Wł. L. Anczyc i Ska 1896.

- Ėtymalagičny sloŭnik belaruskaj movy*, t. 11. R–S, ukl. V. L. Avilava [i inš.], gal. red. H. A. Cyhun, adk. red. M. P. Antropaŭ, Minsk: „Belaruskaja navuka” 2006 [*Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, т. 11. Р–С, укл. В. Л. Авілава [i інш.], гал. рэд. Г. А. Цыхун, адк. рэд. М. П. Антропаў, Мінск: „Беларуская навука” 2006].
- Granicy Litvy. Täsäčeletnaâ istoriâ*, Vilnius: „Baltos lankos” 2010 [Границы Литвы. Тысячелетняя история, Vilnius: „Baltos lankos” 2010].
- Gruševskij M., *Osvoboždenie Rossii i ukrainskij vopros”: stat’i i zamëtki*, Sankt’-Peterburg” 1907 [Грушевский М., *Освобождение России и украинский вопросъ: статьи и заметки*, Санктъ-Петербургъ 1907].
- Hasudarstwienaja Duma*, „Nasza Niwa” 1907, nr 20, 25.05, s. 2.
- Hroch M., *Nasyâ âk pradukt nasyâl’naj kamunikacyi? (da prablemy paraŭnannâ češskaj i belaruskaj „madel’ej” nasyâl’naga Adradžennâ)*, „Gistaryčny al’manach” 2006, t. 12, s. 11–27 [Грох М., *Нацыя як прадукт сацыяльнай камунікацыі? (да праблемы параўнання чэшскай і беларускай „мадэлей” нацыянальнага Адраджэння)*, „Гістарычны альманах” 2006, т. 12, с. 11–27].
- Hruszka Wincuk, *Pasynkoŭskaja wolašć Bielskaho paw.*, „Nasza Niwa” 1907, nr 9, 2 (15).03, s. 7.
- Izgur I., *Ajčyzna u c’me*, „Naša Dolâ” 1906, № 6, 1.12, s. 6 [Изгур И., *Айчызна у цьме*, „Наша Доля” 1906, № 6, 1.12, с. 6].
- Izgur I., *Golad*, „Naša Dolâ” 1906, № 6, 1.12, s. 1 [Изгур И., *Голад*, „Наша Доля” 1906, № 6, 1.12, с. 1].
- Izgur I., *Usiudu krou*, „Nasza Dola” 1906, nr 5, 18.11, s. 1.
- Kabržyckaja T. V., Ragojša V. P., *Karani družby. Belaruska-ukrainskiâ litaraturnyâ ŭzâėtasuvâzi pačatku XX st.*, Minsk: Vydavectva BDU imâ U. Ī. Lenina 1976 [Кабржыцкая Т. В., Рагойша В. П., *Карані дружбы. Беларуска-ўкраінскія літаратурныя ўзаемасувязі пачатку XX ст.*, Мінск: Выдавецтва БДУ імя У. І. Леніна 1976].
- Kabržyckaja T., *Ukrainskiâ daradcy peršaj belaruskamounaj gazety „Naša Niva”*, [u:] eadem, *Dzve Radzimy – Ukraina i Belarus – pad mīratvorčymi krylâmi busloj: nasyâl’nnyâ historyka-kul’turnyâ mīfy, idejna-ėstėtyčnyâ pošuki ukrainskaj i belaruskaj litaratur*, Minsk: „Knihazbor” 2011 [Кабржыцкая Т., *Українскія дарадцы першай беларускамоўнай газеты „Наша Ніва”*, [y:] eadem, *Дзве Радзімы – Украіна і Беларусь – пад мīратворчымі крыламі busлоў: нацыянальныя гісторыка-культурныя мīфы, ідэйна-эстэтычныя пошукі ўкраінскай і беларускай літаратур*, Мінск: „Кнігазбор” 2011].
- Karskij E. F., *Bėlorussy, t. 1. Vvedenie v” izučenie āzyka i narodnoj slovesnosti. S” priloženiem” dvuh” kart”*, Varšava: Tipografiâ Varšavskago Učebnago Okrugâ 1903 [Карский Е. Ф., *Бѣлоруссы, т. 1. Введение въ изучение языка и народной словесности. Съ приложениемъ двухъ картъ*, Варшава: Типографія Варшавскаго Учебнаго Округа 1903].

- Kipel' V., *Belarusy ŭ ZŠA*, navuk. rėd. N. Gardzienka; 2-e vyd., dap. i daprac., Minsk: „Knigazbor” 2017 [Кiпель В., *Беларусы ў ЗША*, навук. рэд. Н. Гардзiенка; 2-е выд., дап. i дапрац., Мiнск: „Кнiгазбор” 2017].
- Klopova M. Ė., *Rusiny, russkie, ukraincy. Nacional'nye dviženii vostočnoslànskogo naselenii Galicii v XIX – načale XX v.*, otv. red. M. V. Leskinen, Moskva: „Indrik” 2016 [Клопова М. Э., *Русины, русские, украинцы. Национальные движения восточнославянского населения Галиции в XIX – начале XX в.*, отв. ред. М. В. Лескинен, Москва: „Индрик” 2016].
- Kobržič'ka T. V., *Ukraїnistika v „Našaj nive”*, „Ukraїns'ke literaturoznavstvo”, vup. 6, Kiiv 1969 [Кобрижц'ка Т. В., *Україністика в „Нашай нiве”*, „Українське літературознавство”, вип. 6, Київ 1969].
- Kolas Jakob, *Naš rodny kraj*, „Naša Dolà” 1906, № 1, 1.09, s. 7 [Колас Якуб, *Наш родны край*, „Наша Доля” 1906, № 1, 1.09, с. 7].
- Korbut V. A., *Obraz Rossii i russkikh na stranicah vilenskoj beloruskojazyčnoj gazety „Naša Niva” v 1906–1907 godah*, [v:] *Vostočnoslàvànskie issledovanià*, vup. 1, gl. red. B. N. Floria, red. kol.: I. I. Barinov [i dr.], Moskva: Institut slavànovedenià RAN; Sankt-Peterburg: „Nestor-Istorià” 2022, s. 58–84 [Корбут В. А., *Образ России и русских на страницах виленской белорусскоязычной газеты „Наша Нива” в 1906–1907 годах*, [в:] *Восточнославянские исследования*, вып. 1, гл. ред. Б. Н. Флоря, ред. кол.: И. И. Баринов [и др.], Москва: Институт славяноведения РАН; Санкт-Петербург: „Нестор-История” 2022, с. 58–84].
- Korbut V., *Belaruskaje pytanne na staronkah peršych belaruskich gazet „Naša Dolà” („Nasza Dola”) i „Naša Niva” („Nasza Niwa”) (1906 g.)*, „Acta Polono-Ruthenica” 2020, t. XXV, zesz. 3, s. 177–189 [Корбут В., *Беларускае пытанне на старонках першых беларускіх газет „Наша Доля” („Nasza Dola”) i „Наша Нива” („Nasza Niwa”) (1906 г.)*, „Acta Polono-Ruthenica” 2020, t. XXV, zesz. 3, s. 177–189].
- Korbut V., *Farmiravanne idėntyčnasci belaruskich naciànal'nych dzeàčai ŭ 1890-hh gg. – pačatku XX st.: ad poľskaj da belaruskaj samasviadomasci*, [u:] *Wielokulturowość Europy Środkowo-Wschodniej: doświadczenia przeszłości i wyzwania terażniejszości. Z okazji 20. rocznicy utworzenia Katedry Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej*, red. nauk. J. Getka, J. Grzybowski, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2023, s. 68–90 [Корбут В., *Фармираванне iдэнтычнасці беларускіх нацыянальных дзеячаў у 1890-х гг. – пачатку XX ст.: ад польскай да беларускай самасвядомасці*, [у:] *Wielokulturowość Europy Środkowo-Wschodniej: doświadczenia przeszłości i wyzwania terażniejszości. Z okazji 20. rocznicy utworzenia Katedry Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej*, red. nauk. J. Getka, J. Grzybowski, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2023, s. 68–90].

- Korbut V., *Gistoryâ peršaj belaruskaj gazety „Naša Dolâ”*, „Przeгляд Środkowo-Wschodni” 2023, t. 8, s. 101–141 [Korbut V., *Гісторыя першай беларускай газеты „Наша Доля”*, „Przeгляд Środkowo-Wschodni” 2023, t. 8, s. 101–141].
- Korbut V., *Gistoryâ belarusaŭ i ih susiedzâŭ na staronkah gazet „Naša Dolâ” i „Naša Niva” ŭ 1906–1907 gg.*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne = Belaruski gistoryčny zbornik” 2024, nr 57, s. 195–235 [Корбут В., *Гісторыя беларусаў і іх суседзяў на старонках газет „Наша Доля” і „Наша Ніва” ў 1906–1907 гг.*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne = Беларускі гістарычны зборнік” 2024, nr 57, s. 195–235].
- Korbut V., *Litoŭcy i litoŭska-belaruskîâ adnosiny na staronkah gazet „Naša Dolâ” i „Naša Niva” ŭ 1906–1907 gg.*, „Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej” 2023, t. 16, s. 41–67 [Корбут В., *Літоўцы і літоўска-беларускія адносіны на старонках газет „Наша Доля” і „Наша Ніва” ў 1906–1907 гг.*, „Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej” 2023, t. 16, s. 41–67].
- Korbut V., *Polskie wpływy i tematy na łamach pierwszych gazet białoruskich „Nasza Dola” i „Nasza Niwa” w latach 1906–1907*, [w:] *Polacy na Białorusi od Powstania Styczniowego do XXI wieku. t. V. Traktat ryski i jego konsekwencje dla Polaków i Białorusinów*, red. T. Gawin (Bibliotheca Europæ Orientalis LXXIV, studia 17), Warszawa: Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego 2021, s. 61–80.
- Kovaliv P., „*Na Ukraïni*” či „*v Ukraïni*”, <https://zbruc.eu/node/66245> [dostęp: 9.07.2025] [Ковалів П., „*На Україні*” чи „*в Україні*”, <https://zbruc.eu/node/66245> [доступ: 9.07.2025]].
- Kovaliv P., *Zvidky pohodit’ forma „na Ukraïni”?*, <https://zbruc.eu/node/66244> [dostęp: 9.07.2025] [Ковалів П., *Звідки походить форма „на Україні”?* [online], <https://zbruc.eu/node/66244> [доступ: 9.07.2025]].
- Kravčenko B., *Sociaľni зміni inacional’na svidomist’ v Ukraïni XX st.*, Kiïv: „Osnovy” 1997 [Кравченко Б., *Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст.*, Київ: „Основи” 1997].
- Kupała Januk, *Kascu*, „Nasza Niwa” 1907, nr 18, 11 (24).05, s. 1.
- Kuraszkiewicz W., *Zarys dialektologii wschodnio-słowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1954.
- Lapinskienė A., Maldzis A., *Lietuvių-baltarusių literatūriniai ryšiai*, Vilnius: „Vaga” 1989.
- Lapinskienė A., Maľdzis A., *Perazovy sãbroŭskich galasoŭ: belarуска-litoŭskae litaraturnaе ŭzaemadzeãnne ad staraŭytnasci da našaga času*, Minsk: „Navuka i tэхnika” 1988 [Лапінскене А., Мальдзіс А., *Перазовы сяброўскіх галасоў: беларуска-літоўскае літаратурнае ўзаемадзеянне ад старажытнасці да нашага часу*, Мінск: „Навука і тэхніка” 1988].
- Leskinen M. V., „*Ūžnorussy*”, „*malorossiane*”, „*malorossy*”, „*ukraincy*”: *transformaciã etnonima v rossijskom etnogeografičeskom diskurse*, [v:] *Imã naroda: Ukraina i ee naselenie v oficial’nyh i naučnyh terminah, publicistike i literature: sbornik statej*, redkol.: E. Ū. Borisenok [i dr.], Moskva: Institut slavãnovedeniã Rossijskoj akademii nauk;

- Sankt-Peterburg: „Nestor-Istoriâ” 2016, s. 77–102 [Лескинен М. В., „Южноруссы”, „малороссияне”, „малороссы”, „украинцы”: трансформация этнонима в российском этногеографическом дискурсе, [в:] *Имя народа: Украина и ее население в официальных и научных терминах, публицистике и литературе: сборник статей*, редкол.: Е. Ю. Борисенко [и др.], Москва: Институт славяноведения Российской академии наук; Санкт-Петербург: „Нестор-История” 2016, с. 77–102].
- Lindnèr R., *Gistoryki i ũlada. Nacyâtvorčy pracès i gïstaryčnaâ palityka ũ Belarusi XIX–XX stst.*, rèd. G. Saganovič, Mïnsk; Sankt-Peterburg: „Neŭskï prascâg” 2003 [Лiнднèр Р., *Гiсторыкi i ũлада. Нацыятворчы працès i гiстарычная палiтыка ũ Беларусi XIX–XX стст.*, рэд. Г. Сагановiч, Мiнск; Санкт-Петербург: „Неўскi прасцяг” 2003].
- Łaziński M., *Przyimki na, w oraz do przed nazwami państw, krajów i krain. Historia i współczesne wahania normatywne*, „Język Polski” 2022, r. CII, z. I, s. 26–40.
- Máčkoŭskaâ N. B., *Movy i kul’tury Belarusi: narysy*, Mïnsk: „Prava i èkonomika” 2008 [Мячкoўская Н. Б., *Мовы i культуры Беларусi: нарысы*, Мiнск: „Права i эканомiка” 2008].
- Na putâh stanovleniâ ukraïnskoj i beloruskoj nacij: faktory, mehanizmy, sootneseniâ*, otv. red. L. E. Gorizontov, Moskva 2004 [На путях становления украинской и белорусской наций: факторы, механизмы, соотношения, отв. ред. Л. Е. Горизонтов, Москва 2004].
- Narodny Wuczyciel, *Ab nacjonalizacji szkoły. (Hołas wuczyciela-bielarusa)*, „Nasza Niwa” 1907, nr 11, 16 (29).03, s. 3–5.
- Nemenskij O. B., *Političeskie igry s russkim imenem v Avstro-Vengrii (po materialam stenogrammy sudebnogo processa 1882 g. nad Ol’goj Grabar; i tovarišami)*, [v:] *Imâ naroda: Ukraina i ee naselenie v oficial’nyh i naučnyh terminah, publicistike i literature: sbornik statej*, redkol.: E. Ŭ. Borisenok [i dr.], Moskva: Institut slavânovedeniâ Rossijskoj akademii nauk; Sankt-Peterburg: „Nestor-Istoriâ” 2016, s. 29–62 [Неменский О. Б., *Политические игры с русским именем в Австро-Венгрии (по материалам стенограммы судебного процесса 1882 г. над Ольгой Грабарь и товарищами)*, [в:] *Имя народа: Украина и ее население в официальных и научных терминах, публицистике и литературе: сборник статей*, редкол.: Е. Ю. Борисенко [и др.], Москва: Институт славяноведения Российской академии наук; Санкт-Петербург: „Нестор-История” 2016, с. 29–62].
- Nemo, *Z Brestskaho paw. Hrodzienskaj hub.*, „Nasza Niwa” 1907, nr 22, 8 (21).06, s. 7.
- Novaâ samostoânaâ (?) narodnoŭ’, „Svêť”* 1908, 23.07, s. 5 [Новая самостоятельная (?) народность, „СВѢТЬ” 1908, 23.07, с. 5].
- Olechnowicz M., *Polscy badacze folkloru i języka białoruskiego w XIX wieku*, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie 1986.
- Orlevič I. V., *Nazvaniâ „russkij”, „maloruskij”, „rossijskij” u galicijskich rusofilov (vtoraâ polovina XIX – načalo XX v.)*, [v:] *Imâ naroda: Ukraina i ee naselenie v oficial’nyh*

- i naučnyh terminah, publicistike i literature: sbornik statej*, redkol.: E. Ŭ. Borisenok [i dr.], Moskva: Institut slavânovedeniâ Rossijskoj akademii nauk; Sankt-Peterburg: „Nestor-Istoriâ” 2016, s. 63–76 [Орлевич И. В., *Названия „русский”, „малорусский”, „российский” у галицийских русофилов (вторая половина XIX — начало XX в.)*, [в:] *Имя народа: Украина и ее население в официальных и научных терминах, публицистике и литературе: сборник статей*, редкол.: Е. Ю. Борисенко [и др.], Москва: Институт славяноведения Российской академии наук; Санкт-Петербург: „Нестор-История” 2016, с. 63–76].
- Pacztowaja skrynka*, „Nasza Niwa” 1907, nr 36, 21.12, s. 8.
- Skrynczenko D. V., „Ukraincy”, Kiev: Tipografiâ S. V. Kul’ženko 1916 [Скрынченко Д. В., „Украинцы”, Киев: Типография С. В. Кульженко 1916].
- Slôŭnik movy „Našaj nivy”*. 1906–1915: u 5 t., t. 3. N–R, ukl.: I. A. Gaponenka [i inš.], navuk. red. V. P. Lemcûgova, A. M. Anisim, Minsk: „Tehnologiâ” 2015 [*Слоўнік мовы „Нашай нівы”*. 1906–1915: у 5 т., т. 3. Н–Р, укл.: І. А. Гапоненка [і інш.], навук. рэд. В. П. Лемцюгова, А. М. Анісім, Мінск: „Тэхналогія” 2015].
- Slôŭnik movy „Našaj nivy”*. 1906–1915: u 5 t., t. 4. S–Ā, ukl.: I. A. Gaponenka [i inš.], navuk. red. V. P. Lemcûgova, A. M. Anisim, Minsk: „Tehnologiâ” 2019 [*Слоўнік мовы „Нашай нівы”*. 1906–1915: у 5 т., т. 4. С–Я, укл.: І. А. Гапоненка [і інш.], навук. рэд. В. П. Лемцюгова, А. М. Анісім, Мінск: „Тэхналогія” 2019].
- Slovar’ bělorusskago narėčiâ*, sost. I. I. Nosovičem”, Sanktpeterburg”: Tipografiâ Imperatorskoj Akademii nauk” 1870 [*Словарь бѣлорускаго нарѣчiя*, сост. И. И. Носовичемъ, Санктпетербургъ: Типография Императорской Академіи Наукъ 1870].
- Svâtic’kij I., *Vidrodženê bilorus’kogo pis’menstva*, L’viv: Drukarnâ „Narodova” (Maneč’kyh) 1908 [Святицький І., *Відроджене білоруського письменства*, Львів: Друкарня „Народова” (Манецьких) 1908].
- Tereškovič P. V., *Ėtničeskaâ istoriâ Belarusi XIX – načala XX v. v kontekste Central’no-Vostočnoj Evropy*, Minsk: Belorusskij gosudarstvennyj universitet 2004 [Терешкович П. В., *Этническая история Беларуси XIX – начала XX в. в контексте Центрально-Восточной Европы*, Минск: Белорусский государственный университет 2004].
- Tráčuk T., *Ukrainsko-bielorusskie otnosheniâ i gazeta „Naša Niva”*, [u:] *Filasofiâ nacyânal’naj medyâprastory (da 110-goddzâ vyhadu gazet „Naša dolâ” i „Naša niva”): Materyâly rėspublikanskaj navukova-praktyčnaj kanferencyi, 21 kastyčnika 2016 g., Minsk*, Minsk: Vydavecki cėntr Belaruskaga dzâržaŭnaga ŭniversitėta 2016 [Трачук Т., *Украинско-белорусские отношения и газета „Наша Ніва”*, [у:] *Філасофія нацыянальнай медыяпрасторы (да 110-годдзя выхаду газет „Наша доля” і „Наша ніва”): матэрыялы Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, 21 кастрычніка 2016 г., Мінск*, Мінск: Выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта 2016].

- Ukrains'ka identičnist' i movne pytanŋâ v Rosijs'kij imperii: sproba deržavnogo regulivannâ. Zbirknik dokumentiv i materialiv (1874–1914)*, упор. G. Borâk, Kiiв: TOB „Vydavnytstvo „Klio” 2015 [Українська ідентичність і мовне питаньня в Російській імперії: спроба державного регулювання. Збірник документів і матеріалів (1874–1914), упор. Г. Боряк, Київ: ТОВ „Видавництво „Кліо” 2015].
- Unučak A., „*Naša niwa*” i belaruski nacyânal'ny ruch (1906–1915), Minsk: „Belaruskaja navuka” 2008 [Унучак А., „Наша ніва” і біларускі нацыянальны рух (1906–1915), Мінск: „Беларуская навука” 2008].
- „*Ŭproŋnamoczeny*”, *Brest-Litoŋsk*, „*Nasza Niwa*” 1907, nr 31, 12 (25).10, s. 7.
- Vialiki gistaryčny atlas Belarusi*, t. 3, red. kal.: G. Ĭ. Kuznâcoŋ [i inš.]; gal. red. V. L. Nasevič, Minsk: „Belkartagrafiâ” 2016 [Вялікі гістарычны атлас Беларусі, т. 3, рэд. кал.: Г. І. Кузняцоў [і інш.]; гал. рэд. В. Л. Насевіч, Мінск: „Белкартаграфія” 2016].
- Wilnia 18 (31) maja*, „*Nasza Niwa*” 1907, nr 19, 18 (31).05, s. 2.
- Z usich staron*, „*Nasza Niwa*” 1907, nr 23, 21.06, s. 7.
- [*Žurba Â.*], *Belarusy i ih nacional'nae adradzën'ne. Ad perekladčyka*, „*Naša Niva*” 1909, № 4, 22.01 (4. [02]) [[*Журба Я.*], *Беларусы і іх нацыянальнае адрадзэн'не. Ад перекладчыка*, „*Наша Ніва*” 1909, № 4, 22.01 (4. [02])].
- Žylko F. T.*, *Paleskiâ gavoroki űkrainiskaj movy*, [u:] *Belaruskaje i slavânskaje movaznaűstva: da 75-hoddzâ akademiâ AN BSSR K. K. Krapivy*, Minsk: „Nauka i tehnikâ” 1972, s. 147–153 [Жылко Ф. Т., *Палескія гаворкі ўкраінскай мовы*, [у:] *Беларускае і славянскае мовазнаўства: да 75-годдзя акадэміка АН БССР К. К. Крапівы*, Мінск: „Навука і тэхніка” 1972, с. 147–153].